

kedés és párbeszéd kialakítása a világ-, az európai, a regionális és nemzeti történelmi tudat között. Valamint foglalkozik a gender- és a kisebbségi történelem megjelenítési, illetve beillesztési lehetőségeivel a történelemtanításba. Hangsúlyt fektet a tanárok előkészítő képzésére és ezen képzés fejlesztésére.

A SACRI program célkitűzése, hogy összefogja a témához közvetlenül vagy közvetetten kapcsolódó kezdeményezéseket, valamint támogassa a témában folytatott kutatásokat. Ezzel elérhetővé válna a kutatási tapasztalatok és eredmények gyakorlatban való hasznosítása. A projekt közeljövőre vonatkozó céljai a közvélekedés és közfelfogás alakítása, a tolerancia előtérbe helyezése, valamint megteremteni azt a hálózatot, amely biztosítja az együttműködést a kutatók, a politikusok, a média és a témában érintett minden szakember között. Így egy valóban aktív szervezet létrehozni, mely közpolitikai téren is eredményes. Szükséges egy regionális interdiszciplináris hálózat létrehozása, így jöhet létre az együttműködés az oktatásban résztvevők és az egyéb szakemberek között. Ez lehetőséget ad a konzultációra, tanácsok, illetve javaslatok tételére akár az érdeklődők számára is.

A konferencia egy valóban iránymutató kezdeményezés lehet, akár a magyarországi szakemberek számára is. Nemcsak az együttműködést valószínűsíti meg a különböző területeken tevékenykedő illetékesek között, hanem gyakorlati jelentősége van az oktatás és a politika területén is.

PÁLFI MELINDA

Koncz József, *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története, 1557–1895.* (Marosvásárhely: Mentor, 2006)

Mindig öröm üdvözölni az olyan kiadói vállalkozásokat, melyek régi, fontos és értékes, ám méltatlanul a feledés homályára ítélt művek feltámasztására, közkinccsá tételére törekednek. Egy ilyen kiadására vállalkozott a marosvásárhelyi Mentor Kiadó, valamint Dóczy Örs és Vida Erika szerkesztők, amikor a kiváló marosvásárhelyi tudós tanár, művelődéstörténész, Koncz József iskolatörténetét több mint százéves tetszhalálából feltámasztották, s ismét a nagyközönség kezébe adták a kiváló munkát. A monumentális iskolatörténeti monográfia a marosvásárhelyi református kollégium történetének háromszáznegyven évét dolgozza fel a kezdetektől, a 16. század közepétől 1895-ig. Az átfogó, alapos munkát a kollégium egykori tanára állította össze. A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története (1557–1895) kétszer adott hatalmas feladatot alkotóinak: először a 19. században Koncz Józsefnek, aki hosszú évek gondos kutatómunkájával gyűjtögette szorgalmasan a nagy múltú intézmény históriájára vonatkozó legapróbb adatokat is, majd a kitaró és alapos szerkesztőknek, a már említett Dóczy Örsnek és Vida Erikának, akik a szöveget átdolgozták, ahhoz mutatókat állítottak össze. Illendő és szükséges is, hogy Koncz Józsefről (1829–1906), aki ezt a hihetetlenül részletes és adatgazdag dokumentumkötetet fáradhatatlan munkával össze-

állította, részletesebben szót ejtsünk. Koncz József székely nemesi család sarjaként az udvarhelyszéki Bözödön született. 1843-ban került a Kollégium falai közé, ám 1848-ban iskoláit megszakítva a IX. honvéd zászlóaljhoz szegődött, majd a szabadságharc leverése után, 1850 őszén folytatta megkezdett tanulmányait. 1854-ben leérettségizve egy évig a Kolozsvár–nagyenyedi papnevelő intézet hallgatója. 1856-ban azonban már ismét egykori iskolájában találjuk, ahol a IV. osztályos diákok tanára, és a kollégiumi könyvtár kezelője. 1858-tól Marburg, Bazel, Zürich egyetemeken tanult teológiát, bölcseletet, természettant. 1860-ban végleg hazatért egykori alma materébe, ahol a latin nyelv segédtanáraként a latin, görög és történelem tantárgyak oktatója, 1899-es nyugdíjazásáig, mely időpont azonban nem jelentette azt, hogy a kutató-adatgyűjtő-publikáló tevékenységét ne folytatta volna egészen haláláig, életművével jelentősen hozzájárulva Marosvásárhely iskola- és művelődéstörténetének, szellemi fejlődésének feltáráshoz. Tanári tevékenysége mellett lelkészi teendőket is ellátott a gimnáziumban és másutt, s tanított az egyházi leányiskolában. 1871-től a kollégium könyvtárának vezetője, e minőségében tehetséges diákokat oktatott a tudományos kutatás mikéntjére, s bátorította őket a gyűjtemény gyarapítására. Az ő érdeme a Bolyaiak hagyatékának megmentése, de nélküle elveszett volna a tiszántúli, erdélyi 16–17. századi protestáns írók olykor csak egyetlen példányban fennmaradt műveit tartalmazó Rhédei-könyvtár is, melyet 1875-ben

szerezte meg a kollégiumi könyvtárnak. Említésre méltó, hogy a nyelvésztársadalom is hálával gondolhat a nevére, hiszen 1860-ban hozzá került a később Koncz-kódexnek elnevezett 14. századi bibliai szövegmásolat, amelyben a hatodik magyar nyelvemlék, a Marosvásárhelyi sorok és glosszák fennmaradt.

Nevéhez fűződik a kollégiumi könyvtár és nyomda történetének feltárása, kiegészítve a marosvásárhelyi nyomtatványok első átfogó jegyzékével. Megbízatást kapott a levéltár rendezésére, mutatóinak összeállítására, s érdemei elismeréseként megbízták a Telekiek hatalmas levéltárának rendezésével is. E lehetőséget kihasználva aztán rendszeres publikálója, közreadója lett a 16–18. századi magyar és erdélyi művelődéstörténet, egyház-, politika-, család-, iskolatörténeti, gazdasági iratainak, frissen felbukkant adatainak. A református kollégium történetét feltáró munkáját részletekben tette közzé először az 1883–1888, és az 1894–95-ös iskolai értesítőkből. Művéhez először nem talált kiadót, majd az 1896-os millenniumi esztendő szolgáltatott hirtelen lehetőséget arra, hogy munkáját végre kötetbe rendezve lássa.

Hogy kellőképpen lássuk a korabeli mű jelen kiadására fordított munka méreteit, érdemes elolvasni a szerkesztők kötet végén helyett kapott, a kiadást bemutató jegyzetét, melyből megtudjuk, hogy a kiváló, ám a már említett okok miatt tökéletlen szerkesztésű munkán milyen igazításokat végeztek el. A Koncz által felállított felépítését megtartva egységesítették, a

mai szabályokhoz igazították a helyesírást, érintetlenül hagyva a családneveket, és a különböző századokból származó idézetek szövegét. Feloldották a tulajdonneveket rejtő rövidítéseket, egységesítették a településneveket; a könyvben előforduló utalásokat, hivatkozásokat pontosították, további adatokkal egészítették ki, például a hivatkozott könyvcímek után felvéve a teljes címet, a szerző, szerkesztő, nyomdász nevét, kiadóját, megjelenését, de ugyanígy további adatokkal látták el a hivatkozott levéltári dokumentumokat is, utalva azok fellelhetőségére. Ugyanezen szerkesztői jegyzetben leljük a szövegrészletek fordításához felhasznált források, kézikönyvek listáját. Megtudjuk, hogy az eredetnél jóval részletesebb tartalomjegyzék került a kötetbe, a meglehetősen hiányos korabeli név- és tárgymutató helyett Dóczy Örs és Vida Erika három új indexet: a szavak és kifejezések, a személynevek és a helységnevek mutatóját illesztette a kiadvány végére; az eredeti lábjegyzeteket megőrizték, illetve továbbiakkal egészítették ki, mindenkor jelezve, hogy új keletű jegyzetről van szó. A kötet végén található és a szövegtörzsbe illesztett eredeti, az első kiadás és más korabeli művek címlapjait, a neves tanárok (és a szerző) sírját, portréit, a kollégium és a város korabeli látképeit, alaprajzokat stb. felvonultató fekete-fehér képanyagot további színes fotókkal egészítették ki. Végül meg kell említeni, hogy – valószínűleg terjedelmi megfontolásokból – a könyvben fellelhető latin és magyar nyelvű szövegek fordításai és az ezekhez fűzött lábjegy-

zetek külön mellékletként a kötethez mellékelt füzetben kaptak helyet.

Három korszakra osztható az iskola története, s három intézményre: a vásárhelyi partikula 1557–1718 közötti 161 évre, a Sárospatak–Gyulafehérvári Kollégium 1672–1716 közti, 44 évet átfogó, és végül az egyesített intézmény 1718–1895 közötti, több mint 170 éves szakaszára. E három szakasz történetének kronologikus szemléletű feldolgozása került Koncz József monográfiájának első részébe, míg a második fő egység, az iskola tanügyével, a benne folyó oktatási tevékenységgel, „belélelével”, a fenntartását lehetővé tevő alapítványokkal és az építkezésekkel foglalkozik.

Nézzük először sorban a kronologikus részt, mely a kollégium történetének szakaszai szerint tagolódik. A szerző műve elején, ahogy azt már említettük, a kollégium alapíttatásától, kezdeteitől röviden összefoglalja az intézmény történetét, hogy azt a továbbiakban részletesen az intézmény igazgatóinak életére, működésére felfűzve fejtsse ki. Teljes, hiánytalan összefoglalást a történelmi hányattatások, költözések során elveszett számos dokumentum, adat miatt természetesen nem tudott Koncz József adni, ám amit fellelhetett, azt közzétette a szövegbe fűzve, vagy lábjegyzetként csatolva, bőségesen közölve az adatok mellett a forrásokból vett, olykor hosszabb idézeteket is. Koncz az igazgatók működésének bemutatásán keresztül göngyölli fel az alma mater történetét, de beszúr számos kiegészítő tudnivalót, információt is a szövegbe. Közli pl. a

partikula törvényeit, vagy hogy mik voltak az iskola előljáróinak, tisztségviselőinek kötelességei. Szót ejt az iskola épületeiről, tanszékeiről, tanárai-ról, tisztségviselőiről, tanulóiról, vagy az iskolai németnyelv-oktatás helyzetéről is; számos részletes adatsort, táblázatot, felsorolást lelhetünk a főbb korszakokat megjelenítő fejezetekhez csatolva. Nem felejtethjük el megemlíteni, hogy e száraznak tűnő adathalmaz mögött a korszak történetét is felvázolja a szerző, értelmezhetővé téve az eseményeket. Az oktatók életrajzai között kiemelkedik egy fejezet, mely Bolyai Farkas matézis, fizika és kémia tanár életét, tevékenységét, műveit taglalja részletesen, ideértve nevelési elveit, halálának körülményeit, a vele kapcsolatos fennmaradt emlékeket, vonatkozó forrásszövegek részleteit is.

A második nagy egység a tanügy, az iskolában folyó oktató-nevelő munka alapos feldolgozásával kezdődik. A teljesség igénye nélkül említhetjük az itt tárgyalt témák közt az iskolára vonatkozó rendelkezéseket, annak törvényeit, Bethlen Gábor nevelési elveit, az iskola szerkezetét, osztályait (mint pl. syntactica, grammatica, rhetorica, philologica stb.), a tanított tárgyakat, tanárokat, tanterveket, a használt tankönyveket, vizsgákat, érdemfokozatokat, és sok más, a korabeli oktatástörténet iránt érdeklődők számára érdekességet jelentő adatot. A *Belélet* című rész bepillantást enged a ruházat- és hajviselet, a diákoknak juttatott javadalmazások, a korcsmázás, italmérési jog (merthogy egykoron borárulási joga is volt az iskolának!), mulatságaik, hétköznapiak

világába. E fejezetből megtudhatjuk például, hogy a leckeírás vagy a kötelességek elmulasztása pénzbüntetéssel járt; a latin nyelv gyakorlására oly nagy hangsúlyt helyeztek, hogy aki magyarul beszélt, szintén megbüntették; a tanárok szabadsága húsvét és karácsony előtt és után nyolc-nyolc napot, a nyári kánikulában pedig három hetet tett ki. A tanulókra vonatkozó számos kötelesség és tilalom között említik a szerencsejáték mellett a vadászattól, madarászattól és halászattól való tartózkodást. Azt is megtudjuk továbbá, hogy a különféle, olykor derékig érő hajviseleteket megeléglően „a professzorok azt rendelték, senkinek is a mentéje gallérjának prémje alsó felénél alább ne érjen a haja”. Körülbelül félszáz oldalnyi terjedelemben találjuk még az adományok, az iskola javára tett alapítványok, az iskolának juttatott javak számbavételét, kimutatást a kollégium vagyoni helyzetéről, itt is visszatérve az egyes korszakoknál külön is említett könyvtár helyzetére. Az utolsó, rövid fejezet a kollégium épületeit, építkezéseit taglalja.

Tekintettel arra, hogy a kötet először több mint száz éve jelent meg, s tekintve szerzője jeles életútját, alaposságát, jelen kiadás gondos szerkesztését, talán nem is szükségeltetik bizonygatni, milyen fontos szerepe lehet a nagy múltú iskola korabeli szellemiségét hűen megidéző kötetnek az oktatástörténet, a korabeli református oktatás, avagy az erdélyi művelődés, Marosvásárhely szellemi életének kutatói számára.

SZABÓ HENRIETTE